

парадигма, біхевіоризм тощо. Крім того, було створено графічну модель взаємозалежностей та взаєморозвитку для тих з них, які мають найтісніші зв'язки з планувальною діяльністю та безпосередньо стосуються питань суспільно-природної взаємодії.

Ключові слова: парадигма, концепція, підхід, етап розвитку, планувальна діяльність.

Udovichenko V. V. Scientific concepts and approaches of subject field of planning activity: essence-historical aspect. The key concepts which have had some influence on the formation of subject field of planning activity are considered from the historical aspect in this article. Such stages and approaches as anthropogeography, chorological concept, regional and sectorial paradigm, behaviorisms, etc. are characterized. Moreover the graphic model of interdependency and development of some of them, which has the closest linkages with planning activity and directly deals with social-natural interconnectedness, was created.

Keywords: paradigm, concept, approach, stage of development, planning activity.

Удовиченко В. В. Научные концепции и подходы предметного поля планировочной деятельности: сущностно-исторический аспект. В представленной статье с позиции исторического аспекта рассмотрено основные научные концепции, которые тем или иным образом нашли свое отображение в формировании предметного поля планировочной деятельности. Были охарактеризованы такие этапы и подходы, как: антропогеография, хорологическая концепция, региональная и отраслевая парадигма, бихевиоризм и другие. Кроме того, было создано графическую модель взаимозависимостей и взаиморазвития для тех из них, которые имеют наиболее тесные связи с планировочной деятельностью и непосредственно касаются вопросов общественно-природного взаимодействия.

Ключевые слова: парадигма, концепция, подход, этап развития, планировочная деятельность.

Надійшла до редколегії 20.02.2015

УДК 911.6

Іваненко Є. І.

Інститут географії НАН України

КОМПЛЕКСНЕ ПРИРОДНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-КАРТОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Ключові слова: комплексне природне районування, картографічне відображення, історичний огляд

Постановка проблеми. Комплексне природне районування – один з основних напрямків результативної діяльності у фізичній географії, який вивчає поширення природних компонентів у зв'язку між собою. Залежно від досліджуваних компонентів природи розробляють фізико-географічне, ландшафтне, біогеографічне районування, районування «зон життя» тощо. Найбільш важливим є вивчення залежності поширення між живими та неживими компонентами природи. Основними результатами розробки районування є визначення внутрішніх закономірностей регіонів та картографічне відображення їх меж.

Картографічний спосіб відображення дійсності здавна є специфічним і одним з головних для географії інструментом дослідження. Він дозволяє отримувати значний обсяг просторової інформації, який практично неможливо виразити у текстовому форматі. Для дослідників комплексного природного районування території України дуже важливо мати картографічний огляд досвіду попередників, що і здійснено в даному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичний огляд комплексного природного районування можна знайти у багатьох авторів, зокрема у О. М.Маринича, П. Г.Шищенка, В. М.Пашенка [16], Ф. М. Мількова [18], А. Г. Ісаченка [12] та ін. Серед останніх публікацій аналітичний огляд принципів такого районування провела Л. Ю. Сорокіна [23]; історичний огляд та аналіз районування частини території України, зокрема і з картографічними матеріалами, здійснили Г. І. Денисик, О. П. Чиж та Л. І. Стефанков [8].

Постановка завдання. Основною метою публікації є відображення у зручній для аналізу формі картографічних матеріалів дрібномасштабного комплексного природного районування території України, які були опубліковані у період 1848-2012 рр.

Виклад основного матеріалу. Нижче наведено ряд картосхем комплексного природного районування території України (рис. 1–26). Переважна їх більшість (24 картосхеми) були векторизовані з растрових карт оригінальних творів, опублікованих протягом XIX-XXI ст. Дві картосхеми створені за текстовим описом меж регіонів за Ф. П. Кеппеном (1896 р.) [14] та П. А.Тутковським (1924 р.) [25]. Одна картосхема створена за векторною картою екорегіонів, опублікованою на сайті WWF у 2012 році.

Першоджерела були вибрані таким чином, щоб межі регіонів, представлені в них, мали комплексний природний характер. В цих першоджерелах описується пов'язане поширення живої природи з неживою та їх окремих компонентів.

Картосхеми представляють оригінальні твори у хронологічному порядку від найдавнішого. Оригінальні твори датовані за роком публікації. Якщо ж картографічні матеріали в них не перероблялись, то за роком першого видання.

Оригінальні твори були розроблені для України, УРСР, європейської частини Російської імперії, європейської частини СРСР, всього СРСР, всього світу, але на всіх картосхемах районування відображене в сучасних межах України. Через політичні умови різних періодів або авторські рішення деякі її частини не розглядались. На картосхемах такі частини відмічені як «невизначена територія».

На картосхемах регіони найвищого порядку (наступний рівень після поділу на гори і рівнини) нанесені заливкою. Вони підписані в легенді оригінальною назвою (українською мовою). Лініями нанесені межі регіонів найнижчого порядку. Вони підписані в легенді оригінальною назвою (українською мовою), якщо автор визначив на карті лише два порядки регіонів, і назвою «межі регіонів найнижчого рівня», якщо між найвищим та найнижчим рівнями регіонів автор визначав ще хоча б один рівень.

Для візуальної прив'язки на картосхемі нанесені річки України першого порядку: Дніпро, Десна, Дністер, Пд. Буг, Сіверський Донець, Прип'ять; нанесені сучасні межі адміністративних областей та відмічене розташування м. Київ.

Рис. 1 – К. І. Арсеньєв, 1848
[11, с.227; 4, с. 161-222]

Рис. 2 – Ф. П. Кеппен, 1885 [14, с. 550-610]

Рис. 3 – В. І. Танфільєв, 1896
[24, с. 484-505]

Рис. 4 – Д. І. Ріхтер, 1898 [21]

Рис. 5 – В. П. Семенов-Тянь-Шанський, 1915 [22]

- Пояс рихлих льодовикових накопичень
- Пояс прильодовикових яружних утворень та згладжених низовин
- Пояс приморських південних низовин або південної морської трансгресії
- Пояс великих середземних гірських складок
- Невизначена територія
- Межі морфологічних областей

Рис. 6 – П. А. Тутковський, 1922 [26]

- Мореновий краєвид
- Кінцево-мореновий краєвид
- Зандровий краєвид
- Лесовий краєвид
- Невизначена територія
- Межі часткових краєвидів

Рис. 7 – П. А. Тутковський, 1924 [25]

- Мореновий краєвид
- Кінцево-мореновий краєвид
- Зандровий краєвид
- Лесовий краєвид
- Невизначена територія
- Межі часткових краєвидів

Рис. 8 – Л. С. Берг, 1931 [5]

- Гірські ландшафти
- Лісостеп'я
- Мішані ліси
- Степ
- Субтропіки
- Широколистяні ліси

Рис. 9 – С. Пашкевич, 1938 [7, с. 81-122]

Рис. 10 – К.Г.Воблий, 1945 [9, с. 107-118]

Рис. 11 – Д. Г. Віленський, 1947 [10]

Рис. 12 – Л. С. Берг, 1950 [6]

Рис. 13 – А. І. Ланько, О. М. Маринич, В. П. Попов, О. В. Поривкіна, 1958 [2, с. 16]

- Полісся
(частина лісової зони Російської рівнини)
- Лісостепова зона
- Степова зона
- Радянські Карпати
(частина гірської країни Карпат)
- Кримські гори
(частина Кримсько-Кавказької гірської країни)
- Межі регіонів найнижчого рівня

Рис. 14 – М. А. Гвоздецький, 1960 [28, с. 183]

- Лісова зона
- Лісостепова зона
- Степова зона
- Карпатська лісова область
- Гірська область Криму
- Межі регіонів найнижчого рівня

Рис. 15 – В. П. Попов, А. І. Ланько, О. М. Маринич, О. В. Поривкіна, 1962 [3, с. 37-38]

- Зона мішаних лісів (Українське Полісся)
- Лісостепова зона
- Степова зона
- Українські Карпати і Закарпаття
(частина гірської країни Карпат)
- Кримські гори
- Межі регіонів найнижчого рівня

Рис. 16 – В. П. Попов, О. М. Маринич, А. І. Ланько, 1968 [29]

- Зона мішаних лісів
- Лісостепова зона
- Степова зона
- Українські Карпати і Закарпаття
- Кримські гори
- Межі регіонів найнижчого рівня

Рис. 17 – Ф. М. Мільков, 1977 [19]

Рис 18 – О. М. Маринич, А. І. Ланько, О. В. Поривкіна, М. П. Сирота, П. Г. Шищенко, 1978 [1, с. 162-163]

Рис. 19 – О. М. Маринич, В. М. Пащенко, П. Г. Шищенко, 1985 [16]

Рис. 20 – А. Г. Ісаченко, 1985 [13]

Рис. 21 – П. Г. Шищенко, 1988 [30]

Рис. 22 – А. Г. Ісаченко, 1991 [12]

Рис. 23 – О.М.Маринич, Г.О.Пархоменко, О.М.Петренко, П.Г.Шищенко, 2003 [27]

Рис. 24 – О.М.Маринич, П.Г.Шищенко, 2005 [17]

Рис. 25 – О. М. Маринич, О. М. Петренко, П. Г. Шищенко, 2005 [15, с. 46]

- Мішанолісова хвойно-широколистяна волога помірно-тепла зона
- Широколистянолісова волога тепла зона
- Лісостепова недостатньо зволожена тепла зона
- Степова посушлива дуже тепла зона
- Українські Карпати
- Кримські гори
- Межі регіонів найнижчого рівня

Рис. 26 – Н. П. Герасименко, В.С.Давидчук, О.М.Маринич, Ж.М.Матвіїшина, А.В.Мельник, В.М.Пашенко, О.М.Петренко, Н.В.Петрина, К.А.Позаченюк, П.Г.Шищенко, 2007 [20, с. 228-229]

- Зона мішаних (хвойно-широколистяних) лісів
- Зона широколистяних лісів
- Лісостепова зона
- Степова зона
- Карпати
- Кримські гори
- Межі регіонів найнижчого рівня

Рис.27 - D.M.Olson, E.Dinerstein, E.D.Wikramanayake, N.D.Burgess, G.V.N.Powell, E.C.Underwood, J.A.D'Amico, I.Itoua, H.E.Strand, J.C.Morrison, C.J.Loucks, T.F.Allnutt, T.H.Ricketts, Y.Kura, J.F.Lamoreux, W.W.Wettengel, P.Hedao, K.R.Kassem, 2012 [31]

- Карпатські гірські ліси
- Кримський субсередземноморський лісовий комплекс
- Панонські мішані ліси
- Понтійський степ
- Східноєвропейський лісостеп
- Центральноевропейські мішані ліси

Висновки. Наведення схем районування території України підтвердило зацікавленість дослідників у його здійсненні, зокрема в напрямку вирішення проблем природокористування. Еволюція інтегрального підходу в комплексному районуванні проявляється і через термінологію природних виділів, і в детальності відображення самих виділів.

Масштаб представлених картосхем дозволяє проводити порівняльний аналіз, не звертаючись до першоджерел. Уніфіковані кольори заливки в усіх картосхемах спрощують цей процес. Межі природних регіонів можна порівнювати по обрисам адміністративних областей та лініям русел найдовших річок.

Огляд показує відмінності між районуваннями, створеними у різний час, різними авторами, за різними підходами. Значні відмінності можна бачити і між районуваннями, створеними одними й тими ж авторами у різний час (наприклад, рис.8 та рис. 12, рис.19 та рис. 21, рис. 20 та рис. 22 тощо). Це може бути проблемою для практичного їх застосування, особливо державними установами. Щоб розв'язати цю проблему, доцільно розробити офіційне районування для відкритого доступу у векторному форматі. Найбільш усталеним фізико-географічним районуванням України є те, що представлено у Національному атласі України [20, с. 228–229], але воно видане лише у растровому форматі. Прикладом районування у векторному форматі, викладеного в Інтернеті для загального доступу, є карта екорегіонів світу [31]. Детальність меж екорегіонів України можна бачити на рис. 27.

Представлений огляд можна розвивати далі, розглядаючи більше першоджерел, зокрема англомовних, а також аналізуючи різні варіанти середньо- та крупномасштабного комплексного природного районування.

Без сумніву, вдосконалення комплексного природного районування буде продовжуватись. Очевидно, настав час розробити крупномасштабну (понад 1:500000) векторну карту фізико-географічного районування території держави для застосування в сфері раціонального територіального планування та розвитку природоохоронних мереж.

Список літератури

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / редкол. : пред. П. Н. Першин. – М. : ГУГК, 1978. – 183 с.
2. Атлас Української РСР / гол. ред. ради Романенко І. Н. – К. : Київська картфабрика ГУГК МВС СРСР, 1958. – 47 с.
3. Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР / отв. ред. Бондарчук В. Г. – М. : ГУГК МГОН СССР, 1962. – 90 с.
4. Арсеньев К. Статистические очерки России / К. Арсеньев. – СПб : Типография Императорской АН, 1848. – 503 с.
5. Берг Л. С. Географические зоны Советского Союза / Л. С. Берг. – М. : ОГИЗ, 1947. – 397 с.
6. Берг Л. С. Географические зоны Советского Союза. Т. II – М. : Госиздательство географ. литературы, 1952. – 510 с.
7. Географія українських і суміжних земель / передм. В. Пащенко ; [Факс. відтворення 1938 р.]. - К. : Обереги, 2005 - .Т. 1 : Загальна географія / опрац. і зред. В. Кубійович. - 2005. - 512 с.
8. Денисик Г. І. Український сектор середнього ландшафтного поясу Східноєвропейської рівнини / Денисик Г. І., Чиж О. П., Стефанков Л. І. // Географія, картографія, географічна освіта : історія, методологія, практика. : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Чернівці : Родовід, 2014. – С. 45-48.
9. Економічна географія Радянської України. Ч.1. Фізико-географічний огляд / ред. К. Г. Воблий. – К. : вид-во АН УРСР, 1945. – 118 с.
10. Естественноисторическое районирование СССР / отв. ред. Д. Г. Виленский. – М.-Л. : изд-во АН СССР , 1947. – 373 с.
11. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Том XXVIIIА – СПб : Издат. дело, бывш. Брокгауз-Ефрон, 1899. – 576 с.
12. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование / А. Г. Исаченко. – М. : Высшая школа, 1991. – 366 с.
13. Исаченко А. Г. Ландшафты СССР / А. Г. Исаченко. – Л. : изд-во Ленингр. ун-та, 1985. – 320 с.
14. Келлен Ф. Географическое распространение хвойных деревьев в Европейской России и на Кавказе / Федор Келлен. –

СПб : Типография Императорской АН, 1885. – 634 с. **15.** Комплексний атлас України / відп. ред. Л. М. Веклич. – К. : ДНВП «Картографія», 2005. – 96 с. **16.** *Маринич А. М.* Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / Маринич А. М., Пащенко В. М., Шищенко П. Г. – К. : Наук. думка, 1985. – 224 с. **17.** *Маринич О. М.* Фізична географія України : підручник / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К. : Знання, 2005. – 511 с. **18.** *Мильков Ф. Н.* Общее землеведение / Ф. Н. Мильков. – М. : Высшая школа, 1990. – 335 с. **19.** *Мильков Ф. Н.* Природные зоны СССР / Ф. Н. Мильков. – М. : Мысль, 1977. – 293 с. **20.** Національний атлас України / гол. ред. Руденко Л. Г. – К. : ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с. **21.** *Рихтер Д. И.* Опыт разделения Европейской России на районы по естественным и экономическим признакам / Д. И. Рихтер. – СПб : Типография В. Демакова, 1898 – 72 с. **22.** *Семенов-Тянь-Шанский В. П.* Типы местностей Европейской России / В. П. Семенов-Тянь-Шанский. – Петроград : Типография М. М. Стасюлевича, 1915. – 113 с. **23.** *Сорокіна Л. Ю.* Єдина класифікація природних і антропогенно змінених ландшафтних комплексів та структура легенди середньомасштабної ландшафтної карти України / Л. Ю. Сорокіна. – К. : Інститут географії НАН України, 2014 : Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 55151. Державна служба інтелектуальної власності України. Дата реєстрації 04.06.2014. **24.** *Танфильев Г. И.* Географические работы / Г. И. Танфильев. – М. : Госиздательство географ. литературы, 1953. – 676 с. **25.** *Тутковський П. А.* Краєвиди України у зв'язку з її природою та людністю / П. А. Тутковський. – К. : друкарня УкрАН, 1924. – 134 с. **26.** *Тутковський П. А.* Природна районізація України / П. А. Тутковський. – К. : Наркомат земельних справ. Видавниче бюро, 1922 – 79 с. **27.** Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич, О. Г. Пархоменко, О. М. Петренко, П. Г. Шищенко // Укр. географ. журнал. – 2003. – № 1. – С. 16-21. **28.** *Федина А. Е.* Физико-географическое районирование / А. Е. Федина. – М. : изд-во Московского ун-та, 1973. – 195 с. **29.** Физико-географическое районирование Украинской РСР / под ред. Попова В. П., Маринича А. М., Ланько А. И. – К.: изд-во Киевского Университета, 1968. – 683 с. **30.** *Шищенко П. Г.* Прикладная физическая география / П. Г. Шищенко. – К. : Вища школа, 1988. – 192 с. **31.** WWF. Terrestrial Ecoregions of the World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.worldwildlife.org/publications/terrestrial-ecoregions-of-the-world>

Іваненко Є. І. **Комплексне природне районування України: історико-картографічний огляд.** У статті представлено 27 картосхем комплексного природного районування території України. Вони були створені за результатами аналізу першоджерел, опублікованих в період 1848-2012 рр. В перелік першоджерел увійшли ті, в яких виявлено залежність поширення між компонентам живої та неживої природи.

Ключові слова: комплексне природне районування, картографічне відображення, історичний огляд.

Ivanenko E. I. **Multi-component regional division of Ukraine: historical review of the mapping.** The article contains 27 schematic maps of the multi-component regional division of Ukraine. They were designed after the analysis of the sources, which were published during 1848-2012. The sources were selected, if they do reveal the distribution of the interconnected biotic and abiotic components.

Keywords: multi-component natural division, mapping, historical review.

Іваненко Є. І. **Комплексное природное районирование Украины: историко-картографический обзор.** В статье представлено 27 картосхем комплексного природного районирования территории Украины. Они были созданы по результатам анализа первоисточников, опубликованных в период 1848-2012 гг. В перечень первоисточников вошли те, в которых выявлено зависимость распространения между компонентами живой и неживой природы.

Ключевые слова: комплексное природное районирование, картографическое отображение, исторический обзор.

Надійшла до редколегії 12.02.2015